

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора

Єсипенко Надії Григорівни

на дисертацію Алієвої Ольги Назірівни

«СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОГО ТЕРМІНА МИСТЕЦТВА»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

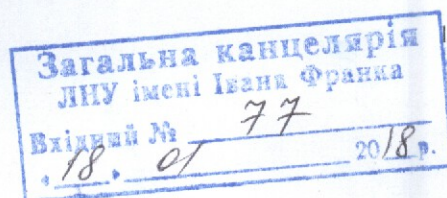
(спеціальність 10.02.04 – германські мови)

Рецензовану дисертацію Ольги Назірівни Алієвої присвячено актуальній термінознавчій проблематиці — семантичній структурі багатозначних термінів. Теоретичні положення розгляду цієї теми сформульовано в межах інтегрованого структурно-семантичного, функційного та елементів семантико-когнітивного підходів у трактуванні семантичної структури багатозначних термінів мистецтва. Основну увагу в дисертації зосереджено на структурі семантичних інваріантів термінів мистецтва (grotesque, arabesque, gargoyle, chimera, baboonery, drolley, misericord, baroque, rocaille, rococo, illumination, illustration, luminism, impressionism, portrait, tracery, relief, palette, knot, blend, stain, empire) з перспективи фіксації значення терміна у лексикографічному джерелі та смислотвірному потенціалі семантичного інваріанта терміна у його функціонуванні в мові і мовленні. Не викликає сумніву, що досліджувана термінологія мистецтва посідає особливе місце серед фахових терміносистем через специфіку денотатів. Термінам мистецтва, як показало дане дослідження, притаманна складна семантична структура, що унеможлиблює дотримання загальноприйнятих вимог до термінів, таких як однозначність, точність, емоційна нейтральність, незалежність від контексту.

Вважаємо, що дібраний обсяг матеріалу, опис структурної організації семантичних інваріантів досліджуваних термінів мистецтва, експлікація функційних особливостей досліджуваних термінів у фаховому англomовному дискурсі достатні для висновків про феномен семантичного інваріанта в англійській терміносистемі мистецтва.

З огляду на зазначене, цілком логічним вважаємо подане автором обґрунтування теми і методології дослідження, а його актуальність не викликає сумніву з урахуванням недостатнього вивчення аналізованого об'єкту (семантичного інваріанта) в межах питання полісемії термінів.

Представлене на наш розгляд дослідження має всі ознаки самостійної кандидатської дисертації, а саме актуальність, новизну, практичну цінність та певний особистий внесок у термінознавство та семасіологію, а конкретніше, в

терміносистему мистецтва, полісемію та теорію інваріанта. Випрацьована дисертанткою методика дослідження семантичних інваріантів термінів мистецтва може бути застосована для аналізу інваріантів у інших типах термінологічних одиниць.

Напрацювання Алієвої О.Н. достатньою мірою навантажені в прикладному аспекті, вони можуть бути використаними в практиці вищої освіти, зокрема: в навчальній роботі (у теоретичному курсі з лексикології англійської мови, галузевого термінознавства, а також у розробці й упровадженні нових спецкурсів з англійської фахової мови мистецтва, тощо); у навчально-методичній роботі (при укладанні навчальних та методичних посібників і рекомендацій у межах проблеми, що була об'єктом і предметом авторських розвідок); у лексикографічній практиці (при укладанні термінологічних словників та довідників з мистецтва), у науково-дослідницькій роботі (при виконанні магістерських і кандидатських дисертацій).

Основні результати дослідження знайшли своє відбиття в великій кількості публікацій – у 20 одноосібних публікаціях, з них 10 наукових статтях у фахових виданнях України та 1 статті у закордонному науковому журналі. Окрім того, дисертацію апробовано на 5 міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, її зміст адекватно висвітлено в представленому на розгляд опонента авторефераті.

• Водночас, робота викликає низку запитань, які хотілося б тут підняти.

1. Теоретико-методологічного змісту:

- авторці варто було аргументувати вибір термінологічних одиниць, що описані в практичних розділах дисертації, принаймні, зазначити мистецьку сферу їх вживання. Також цікаво дізнатись, чи розмежовує дослідниця терміни мистецтва і терміни мистецтвознавства, адже терміни добирались з обох джерельних баз? У матеріалі дослідження зазначається, що 2575 термінів було відібрано для вивчення, проте саме дослідження сфокусоване на значно меншій кількості термінологічних одиниць. Чи спостерігаємо тут друкарський огріх, чи неописані, але відібрані терміни слугуватимуть матеріалом для подальших розвідок?

- для семантичного аналізу інваріантів термінів мистецтва обрано методику С.О. Гурського (с.57), що опирається на семантичні опозиції з метою виявлення спільних і диференційних ознак, що притаманні обом лексемам в опозиції, але існує необхідність порівнювати у семантичній опозиції представників одного класу об'єктів, явищ і т.п., неможливо порівнювати абсолютно різнопланові об'єкти, що не мають жодної спільної точки дотику» (с.73). Тому постає питання, наскільки виправданою є побудова семантичних опозицій на основі терміна і загальноживаного слова, наприклад, *grotto::empty hall* (с.76) для виявлення спільної семантичної ознаки «наявність / відсутність природних неорганічних елементів», чи *grotesque portraits :: Thomas Gainsborough portraits*

(с.86) (семантична ознака «нормальність / ненормальність форм»), illuminated manuscripts :: bad cheap copies of books (с.175) (семантична ознака «позитивне сприйняття») та ін. Якщо визначались і описувались в роботі тематичні ряди термінів (1.grotesque, arabesque, gargoyle, chimera, baboonery, drolley, misericord; 2.baroque, rocaille, rococo; 3.illumination, illustration, luminism, impressionism; 4.portrait, tracery, relief, palette, knot, blend, stain, empire), то семантична опозиція, вибудована з *термінів*, що номінують суміжний клас мистецьких явищ, показала б більш релевантні і достовірні результати.

- Не зовсім чітко проартикульовано статус інваріанта у його відношенні до концепту. Зокрема, на с.99 дисертантка робить висновок про рівні символічності «концепту GROTESQUE та семантичну структуру його спільного компонента-інваріанта», проте доказова база стосується інваріанта, а не концепту, адже останній вимагає іншого інструментарію методів дослідження. Додаткового пояснення потребують такі терміни, використані дослідницею в процесі вивчення структури інваріантів, як «концептуальний тематичний ряд baroque, rocaille, rococo» і «тематичний термінологічний ряд концепту LUMEN (LIGHT)» (с.56), а в додатках дисертації натрапляємо на інший термін – «фрейм Grotesque». Припускаємо, що оперування термінами когнітивної лінгвістики у вивченні інваріанта зумовлене усвідомленням впливу когнітивного рівня на творення інваріанта полісемантичного терміна. З самого початку інваріант тлумачиться дисертанткою як «неподільне ядро», яке організовує та акумулює систему смислів у складі полісемічного слова-терміна, визначає логіку і напрями розвитку його семантичної структури (с. 7 автореферату дисертації). Існування й функціонування такого ядра багатозначного слова пояснюється тим фактом, що людина здатна зрозуміти висловлювання тільки в тому випадку, коли вона має будь-яке, нехай навіть дуже узагальнене концептуальне уявлення про референт чи референтну ситуацію, що описується цим висловлюванням (терміном). Якщо мовець не знає чи не бачить цієї конкретної референтної ситуації, то йому доводиться реконструювати її на основі своїх знань і прототипних значень слів, що входять у висловлювання. У цьому випадку інваріант може прирівнюватися, за Ігорем Костянтиновичем Архиповим (Архипов І.К. «Комунікативний цейтнот і прототипна семантика», 2004), до лексичного прототипу. Дві когнітивні моделі, які слугують основою для полісеманта, позначаються як «ближній» і «дальній» лексичні прототипи: «ближній» прирівнюється до основного, номінативного, значення, а «дальній» – є результатом віддалення від низки ознак, що входять у склад першого значення, і є переосмисленням на вищому рівні абстракції. Тому цілком обґрунтованим було б у роботі звернення дисертантки до теорії прототипної організації значення та послідовне її використання у дослідженні.

-Чіткішого трактування вимагає поняття «інваріант» та способи його визначення, особливо в проекції на інваріант багатозначного терміна.

Принагідно зауважимо, що, дійсно, з часу появи терміну «полісемія» в працях Мішеля Бреалья (1897 р.) в мовознавстві існує декілька поглядів на це явище та виникають теорії щодо семантичної структури багатозначного слова. Найбільш розповсюдженим є бачення семантичної структури полісеманта як сукупності значень чи лексико-семантичних варіантів (термін «ЛСВ» був введений О.І.Смірніцьким в 1956 р.). Причиною розвитку ЛСВ є семантичні зсуви, виникнення переносних значень, що ґрунтуються на співвіднесенні одного предмета чи явища з іншим через спільну ознаку. Єдність ЛСВ у семантичній структурі багатозначного слова забезпечує інваріант, що, власне, і є предметом вивчення даної дисертаційної роботи. У працях низки закордонних і вітчизняних науковців, що розвивали інваріантну теорію, зокрема, Ф.Р.Палмера, О.С.Ахманової, В.М. Солнцева, О.В.Бондарко, С.О. Гурського, Р.І.Дудка (що зазначені у дисертації) та С.Д.Кацнельсона (1986), Л.О.Новікова (2001), О.Д.Кошелева (2014) та ін., простежується узагальнене розуміння того, що інваріант є абстрактною сутністю, представляє ознаку чи комплекс ознак, що залишається незмінним під час усіх варіантних проявів. На сучасному зрізі наукових досліджень когнітивна семантика теж визнає існування інваріанта як «абстрактного мовного елемента, що включає сукупність семантичних компонентів, які в одній із своїх конфігурацій лежать в основі всіх чи низки ЛСВ, які творять семантичну структуру слова відповідно до інтуїції пересічного носія мови» (С. А. Песіна «Слово в когнітивному аспекті монографія», 2011 р.). Інваріант, являючись постійною частиною, ядром слова, одночасно дає змогу лексемі розвиватись і набувати нові значення (Л. О. Новіков, 2001р.). Семантичне ядро функціонує на рівні системи мови як семантичний інваріант в той час, як реалізація окремих значень здійснюється на рівні мовлення. Протиставлення понять «інваріанта» і «варіанта» (ЛСВ) як конкретної реалізації мовної одиниці відповідає дихотомії мови і мовлення: інваріант – одиниця мови, а варіант – її реалізація в мовленні. Отже, в дисертації на с.36 читаємо: «семантичний інваріант розуміємо як ядро складної структури, яке організовує усі можливі смисли слова, у тому числі і потенційні, та усіма своїми складовими є присутнім у кожному із цих смислів, та, більше того, визначає логіку виникнення цих смислів», тобто, наявність інваріанта для терміна мистецтва є першочерговою для існування смислів чи семантичних деривацій (ЛСВ), що виникають в результаті фактичної контекстуальної реалізації терміна. Проте в практичних розділах 2,3, і 4 дисертації при визначенні інваріантів термінів не натрапляємо на формулювання узагальненого змістового ядра жодного із багатозначних термінів, що вивчались, (чіткі інтегральні ознаки семантичного ядра багатозначного терміна не виявлені), натомість диференційні семантичні компоненти на основі контекстуальних реалізацій значень термінів проаналізовані й проілюстровані текстовими фрагментами. Чи не напрошується висновок, що досліджувані термінологічні одиниці не дають можливості звести воедино все розмаїття контекстних

уживань, а інваріантне значення може виявитися занадто абстрактним і настільки далеким від кожного з конкретних уживань термінологічної лексеми, що сама необхідність у віднайдені інваріанту (не кажучи вже про його смислотвірний потенціал) стає щонайменше неочевидною?

2.Щодо структури роботи:

- Суттю роботи було описати семантичну структуру інваріантів низки термінів мистецької сфери. Цьому завданню присвячені Розділ 2 «Семантична структура інваріанта терміна мистецтва» (вивчення термінів *grotesque, arabesque, gargoyle, chimera, baboonery, drolley, misericord, grotto і crypt*) і Розділ 3 «Структурно-семантичні параметри інваріанта терміна мистецтва. ...» (досліджувались терміни *baroque, rocaille, rococo, illumination, illustration, luminism, impressionism*). Також дисертантка мала на меті визначити функційну семантико-комунікативну парадигму інваріантів термінів мистецтва (Розділ 4, в якому вивчаються терміни *portrait, tracery, relief, palette, knot, blend, stain, empire*). Проте у всіх трьох вище зазначених розділах спостерігаємо однаковий хід аналізу інваріантів термінів. Як попередньо зазначалося, дисертантка визначала структуру інваріанта на основі базових і диференційних семантичних ознак, зафіксованих у словниках, та імпліцитних компонентів на основі фактичного вживання термінів у фахових текстах. Широке використання прикладів уживання терміна у тому чи іншому смислі у контексті дискурсного фрагмента ілюструє його функційно-семантичні ознаки, що висвітлені у не лише в розділі 4, а й розділах 2 і 3. На наш погляд, слід було стрункніше вибудувати дослідження згідно задекларованих назв розділів.

- На наш погляд, дещо перебільшеним є обсяг основного тексту кандидатської дисертації (267 сторінок); висновки до розділів та загальні висновки у дисертаційному рукописі громіздкі й інколи неповністю розкривають суть отриманих результатів дослідження.

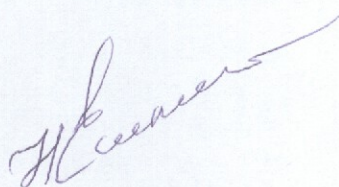
3. Дисертаційна робота виграла б, якби містила кількісні чи статистичні дані про фактичне вживання досліджуваних термінів у фаховій літературі, що розкриваються в різних смислах (ЛСВ); вони надали б аргументативної ваги та наукової доказовості отриманих результатів аналізу і зроблених на їх основі висновків.

4. У додатках роботи на двадцяти сторінках подані кольорові ілюстрації творів мистецтва (картини, будівлі, геральдичні зображення та ін.), які, на нашу думку, мають певну цінність для мистецтвознавства, проте їх роль у формуванні інваріантів термінів мистецтва не зовсім чітко простежується у світлі запропонованої дослідницею методики.

Як свідчать зроблені в процесі рецензування наукової праці зауваження, більшість із них носять дискусійний або ж рекомендаційний характер, тому на наш погляд, на розгляд спеціалізованої вченої ради представлено самостійне дослідження «СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОГО ТЕРМІНА МИСТЕЦТВА», яке відповідає

п.п. 9, 11, 12 і 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами та доповненнями), а його авторка – Алієва Ольга Назівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04. – германські мови.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук, професор
завідувач кафедри англійської мови
Чернівецького національного
університету ім. Юрія Федьковича

Єсипенко Н.Г.

Підпис *Єсипенко Н.Г.* засвідчую
Начальник відділу кадрів Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
" 15 "

